

II. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE KÜRT KÖKENLİ DR. ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN)'IN İNGİLİZLERLE OLAN İLİŞKİLERİ

Mehmet ÇANLI* - Abdullah Cüneyt KÜSMEZ**

Öz

“II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kürt kökenli Dr. Şükrü Mehmet (Sekban)’ın İngilizlerle olan ilişkileri” adlı bu çalışmada, aslen Diyarbakırlı olan ve Osmanlı ordusunda üstteğmen cildiye doktoru olarak görev yapan Şükrü Mehmet (Sekban)’ın, İkinci Meşrutiyet döneminde başlayan ve sonrasında devam eden siyasi Kürtçülük faaliyetleri çerçevesinde İngilizlerle olan ilişkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmamızı iki temel kaynağa dayandırdık. Bunlardan birisi, işgal döneminde İngiltere’nin İstanbul’daki temsilcisi ve İngiliz İstihbaratının önemli kişilerinden biri olan Andrew Ryan’ın, İngiliz Dışişlerine gönderdiği iki mektubudur. İkincisi de, Dr. Sekban’ın dönemin Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili olan Feyzi (Pirinçcioğlu) Bey’e 1923 yılında yazmış olduğu “Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?” adlı mektubudur.

Andrew Ryan, iki mektubunda Sekban’ın, kendisiyle ve diğer İngiliz temsilcileri ile mektuplaştığını belirterek, zor durumda kalan Sekban’a dönemin İstanbul İngiliz Elçisi olan Edward Edmonds’tan ve Irak’ta bulunan İngiliz istihbaratının Çöl Kraliçesi lakabıyla anılan Miss Gertrude Bell’dan yardım istemiştir.

Sekban’ın, Feyzi Bey’e gönderdiği mektubunda ise, Kendisinden yardım isteyerek Türkiye’ye dönmek istediğini ve yardım edilmesini talep etmektedir. Bu mektup, sonraki yıllarda genişletilerek, propaganda amaçlı bir kitapçık haline getirilmiştir. Kitapçıkta, öncelikle Cumhuriyet idarecilerine övgüler yapılarak, kendisinin Türk-Kürt kardeşliğine katkıda bulunabileceğinden söz edilmektedir. Aynı zamanda yeni Türkiye’nin, Kürt politikasının nasıl olması konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Ancak, tavsiye olarak sunulan teklifler, dönemin ve sonraki yıllardaki İngiltere’nin gelecek yüz yıllık Kürt politikasının bir özeti şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

* Prof. Dr. Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Çorum/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3623-5568

Mcanli4545@gmail.com

** Dr. (E) Kurmay Albay.
Ackusmez21@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3964-2081

Makalenin Gönderilme Tarihi: 21.12.2019

Makalenin Kabul Tarihi: 24.02.2019

Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019

Makalenin Türü: Araştırma

İngilizlerden beklediği yardımı göremeyen Dr. Sekban, uzun yıllar Beyrut'ta yaşamıştır. Türkiye'de çıkarılan birçok aftan faydalanmak istemiştir. En son çıkarılan genel aftan faydalanarak 1939 yılında Bağdat'tan, Türkiye'ye dönmüştür. 1960'da ölünceye kadar devlet tarafından gözetim altında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Şükrü Mehmet (Sekban) Dr., Andrew Ryan, Edward Edmonds (İngiltere'nin İstanbul Elçisi), Miss Gertrude Bell (İngiliz İstihbarat Görevlisi/Çölün Kraliçesi), Feyzi (Pirinççoğlu) (TC. Bayındırlık Bakanı), Kürtçülük, Kürt Politikaları, İngiliz İstihbaratı

THE RELATIONSHIP OF KURDISH ORIGIN DR. SUKRU MEHMET (SEKBAN) WITH BRITISH FROM SECOND CONSTITUTIONAL ERA TO REPUBLIC PERIOD

Abstract

The relationships between the British and Dr. Şükrü Mehmet (Sekban) who was from a Kurdish background dating from the II. Constitutional Monarchy until the Republic period have been evaluated in this study. The political Kurdish activities within the framework of his relationships with the British were thoroughly investigated. He was from Diyarbakır and was appointed as a lieutenant dermatologist in the Ottoman army. We have based our study on two basic references. The first reference are two letters sent by Andrew Ryan who was a very important person in the British Intelligence and the ambassador of Istanbul in the occupation period. The second reference is a letter written by Dr. Sekban in 1923 named 'What do the Kurdish want from the Turkish' to Feyzi (Pirinççoğlu) who was the Minister of Public Works and also a deputy of Diyarbakır. Andrew Ryan stated in both of his letters that Sekban was in contact with himself and the other British agents and also added that Sekban asked for help from Edward Edmonds who was the British delegate of Istanbul and from Miss Gertrude Bell who was known as Desert Queen of the British intelligence and was in Iraq at the time mentioned.

In his letter sent to Mr. Feyzi, Sekban asked for help to return to Türkiye. In the later years this letter was broadened and made into a booklet for propaganda. In this booklet the Republican officials were praised and Sekban's contributions to The Turkish-Kurdish brotherhood was mentioned. Advice was also given on the Kurdish policy in the new Türkiye. These proposals and offers were seen as a summary in the later years of Britain's Kurdish policy in the next hundred years. Dr. Sekban who did not receive the help he had expected from the British, lived in Beirut for many years. He wanted to benefit from the several amnesties granted by Türkiye. He returned to Türkiye from Bagdat in 1939 after the last granted general amnesty. He was under custody by the state until he died in 1960.

Keywords

Şükrü Mehmet (Sekban) Dr., Andrew Ryan (British Intelligence agent), Edward Edmonds (Britain's Istanbul Ambassador), Miss Gertrude Bell (British Intelligence staff, Queen of Desert), Feyzi (Pirinççoğlu) (Republic of Turkey Ministry of Public Works), Kurdism, Kurdish Policies, British Intelligence

GİRİŞ

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra başta basın olmak üzere Osmanlı toplum hayatında birçok farklı görüşlere sahip siyasi parti ve dernekler kurulmuştur. Bu dönemde oluşan serbest ortam, bu tür kurumların yasal olarak faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. Bu derneklerden bir kısmı, başlangıçta kişi hak ve hürriyetlerinin temini için çalışırken, sonraları bu isteklerini Kürdistan adı altında Osmanlıdan ayrılarak bağımsız bir devlete dönüştürme niyet ve maksadını taşıyan tanınmış Kürtçülerin kurmuş olduğu Kürtçü dernekler haline gelmiştir. Kurulan Kürtçü dernekler, farklı politik görüşlere sahiptir. Bu görüş ayrılıkları, Osmanlı Devleti içerisinde ayrı bir yapı olarak kalmak düşüncesinde olanlar ile tamamen bağımsız olmak düşüncesinde olanlar olmak üzere iki ana düşünce etrafında toplanmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde kurulan ilk derneklerden biri, 19 Eylül 1908’de Şeyh Abdülkadir ve Prens Emin Bedirhan tarafından kurulan “Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti” dir.¹ Kürt halkının eğitim ve kültürünün yükseltilmesi maksadını taşıdığını belirten cemiyet, kısa süre içerisinde basın alanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Dönemin Kürt aydını olarak tanınan birçok şahsiyeti bir araya toplayarak, yazılarını yayımladığı ve cemiyetle aynı adı taşıyan “Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti” adında bir gazete de çıkarmıştır. Cemiyet, aynı zamanda yayın organı olan gazete ile birlikte İstanbul’da ve doğu illerinde Kürt kulüpleri adı altında siyasi faaliyetlerde bulunmuştur.²

Başka bir Kürtçü dernek 1912 yılında Ömer Cemil Paşa tarafından “Kürt Talebe Hevi Cemiyeti”³ adı altında kurularak faaliyetine başlamıştır.

¹ 19 Eylül 1908 tarihinde Şeyh Abdülkadir ve Prens Emin Bedirhan tarafından İstanbul-Veznecilerde kurulmuştur. Farklı politik görüşleri bir araya getiren demek, kısa sürede çok sayıda üyeye sahip olmuştur. Demeğin amacı; okullar açmak, Kürtleri idari ve yargı görevlerine atamak, Kürtçe dilini resmi dil olarak kabul ettirmek, Kürdistan olarak belirlenen bölgenin muhtelif şehirlerinde üniversiteler açmak, anadilde siyasi gazete ve dergiler çıkarmak, mecliste Kürt temsilcilerinin de sürekli olarak bulunmasını sağlamak, bölgede ekonomiyi canlandırmaktır. Yayın organı olarak 9 Kasım 1908’de İstanbul’da dokuz ay yayımlanabilen “Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti” adıyla haftalık bir gazete çıkarmıştır. Kültür ve eğitim içerikli makaleler içeren gazetede yazı yazar kişiler, Said-i Kürdi, İsmail Hakkı Babanzâde ve Kürtçülük hareketinin diğer mensuplarıdır. Cemiyet, aynı zamanda 25 Eylül 1908’de siyasi bir kulüp açmış ve Diyarbakır, Bitlis, Musul, Bağdat, Muş ve Erzurum’da politik faaliyetlerini sürdürmüştür. Bitlis Kulübü en büyük ve en tesirli olanıdır. Bitlis Rus Konsolos yardımcısı Akimoviç’in hazırladığı rapora göre, Kulübün üye sayısı, Mart 1909’da seksen bini bulmuştur. Jön Türkler’in, 1909’dan itibaren bütün Kürt kulüplerini teker teker kapatmaya başlaması ve Temmuz 1909’da Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve gazetesinin de yayına son vermesi üzerine cemiyet etkisini kaybetmiştir. Mensuplarının en büyük ideallerinden biri olan bölgede okuma-yazmayı yaygınlaştırmak hedefi için ikinci bir dernek olan “Kürt Neşri Maarif” derneğini kurmuştur. Daha sonra 1910 yılında ilk Kürt Okulu Divanyolu Semtinde açılmış ancak kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 409-410. Tunaya, s. 409-410.

² İstanbul’daki Kürt öğrenciler ile ilgili çeşitli çalışmalarda bulunmak ve yeni bir teşkilatlanma yapmak maksadıyla kurulan cemiyet, temel olarak Wilson İlkelerinden Kürtlerin de yararlanmasını gerektiğini savunmaktadır. İstanbul’da öğrenci ve gençler arasında ve Diyarbakır’da teşkilatlanan Cemiyet, 1918’de kurulan Kürt (Kürdistan) Teali Cemiyeti’nin de kurulmasına katkıda bulunmuştur. Değişik bölgelerden İstanbul’a gelen öğrencilere kalacak yer temini ve çeşitli konularda destek veren cemiyetin yönetici ve üyelerinin I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine askere alınması ile faaliyetleri azalmıştır. Zeki Gürür, *İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı*, (Hinkere Zımane Kurdî), Bist Yay., 2008, s. 286.

İstanbul'da yaşayan Kürt öğrenciler tarafından kurulan bu Cemiyet, daha sonra 1918'de Diyarbakır'da kurulacak olan Kürt Teali Cemiyeti'nin kurulmasına katkıda bulunacaktır.⁴

Diğer bir cemiyet ise, I. Dünya Savaşından sonra 30 Ekim 1918'de Seyyid Abdülkadir tarafından kurulan Kürt (Kürdistan) Teali Cemiyeti'dir.⁵ Yayın organı olarak çıkardığı "Jin" adlı gazete, o dönemde Kürtçülüğün yaygın bir şekilde dile getirilmeye başlandığı ilk toplanma yeri olmuştur. Ancak Cemiyet içerisinde bulunan iki gruptan Seyyid Abdülkadir liderliğindeki grup, İstanbul'daki Amerikan, İngiliz ve Fransız büyükelçilikleri ile temasa geçerek "özerklik" için destek istemiştir. Diğer grup ise, bağımsızlık yanlısı Bedirhanlar ve Cemil Paşazadelerdir. Bu grup, Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu bölünme, Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerinin azalmasına ve 1920'de "Jin" gazetesinin yayın hayatına son vermesine ve sonunda üyelerinin ayrılarak dağılma sürecine girmesine neden olacaktır.⁶ Seyyid Abdülkadir, daha sonra bağımsızlık taraftarı olmuş, Vilayet-i Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin işbirliği davetini reddetmiştir. Nitekim cemiyetin mühründe Fransızca "Autonomie du Kurdistan" yazılı olması özerklik ve bağımsızlık amacı taşıdıklarının en büyük delilidir.⁷

Kürtçü dernekler arasında İngiliz istihbaratının en çok ilgi duyduğu ve içerisine eleman soktuğu dernek Kürt Teali Cemiyeti'dir. İngilizler, bu dernekler hakkında bilgi topluyor ve üyeleri ile yakından ilgileniyordu. Nitekim Cemiyet başkanı Şeyh Abdülkadir, İngiliz himayesi altında bir özerklikten yana olduğunu her fırsatta belirtiyordu.⁸

Özellikle I. Dünya Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması konusunda büyük devletlerin Mondros Mütarekesi ve sonrasında yaptığı çalışmalar, azınlıkları kendi istekleri yönünde heveslendiren bir konu olmuştur. Bu devletlerin arasında İngiltere'nin özel bir yeri vardır. Nitekim bölgesel olarak dünyayı faaliyet sahalarına ayıran İngiliz istihbarat

⁴ Gürür, s. 286.

⁵ 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı ve İttihatçı önderlerin yurt dışına kaçtığı günlerde kurulmuştur. Başkanı Seyyid Abdülkadir olan cemiyetin diğer Kürtçü teşkilatlarından en büyük farkı cemiyet içerisinde Seyyid Abdülkadir'in de taraftarı olduğu Osmanlı Devleti'nin içinde kalarak özerk bir yapı ile yetinmek isteyenlerin yer aldığı bir grubun olmasıdır. Diğerleri ise, Bedirhanlar ve Cemil Paşazadelerdir. Bu iki grup arasında kurulacak bağımsız Kürdistan için mevcut olan fikir ayrılığı Cemiyetin bazı üyelerinin ayrılmasına ve kapanmasına neden olmuştur. Faaliyetlerine ne zaman son verdiği bilinmeyen cemiyetin tüm dokümanlarını Suriye'ye geçen Seyyid Abdülkadir yakarak imha etmiştir. Oğuz AYTEPE, "Yeni Belgeler Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, Sayı 174, Haziran, 1998. s. 13-15. Kürt Teali Cemiyeti'nin bazı üyeleri: Seyyid Abdülkadir, Bedirhan Paşa'nın oğlu eski Adliye Müfettişlerinden Emin Ali, Emekli Fuat Paşa, Hamdi Paşa, İstanbul eski Polis Müdürü Halil, Emekli Jandarma Albay Bedirhanpaşaoğlu Mehmet Ali, Emekli Yarbay Mehmet Emin, Ulemeden Abidin, Babanzade Şükrü, Cemilpaşazade Ekrem, Müderris Zeynel Abidin, Doktor Şükrü Mehmet, Mevlanzade Rifat, Memduh, Selim, Fethullah, Seyyid Şefik. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C.I., Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1977, s. 130.

⁶ AYTEPE, s. 13-15.

⁷ Tansel, s.129.

⁸ Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 11-12.

servisleri, Osmanlı toprakları üzerinde irtibatlı oldukları ayrılıkçı Rum, Ermeni, Süryani, diğer gayr-i Müslüm azınlıklar ve Kürtler ile harp öncesi başlattıkları ilişkileri artırmaya başlamışlardı. 1914-1918 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Irak ve Suriye'deki Kürt aşiretleri ve tanınmış Kürt şahsiyetler ile yapılan görüşmeler ve kurulan ilişkilere daha fazla önem vermişlerdi. Bununla da ilgili kullanılmak üzere çok kapsamlı ve gizli bir rapor hazırlanmıştır.

Bu raporda İngilizlerin üzerinde durduğu ve Kürtler ile Ermenilerden gizli tutulmasına gayret gösterdikleri husus, Ermeni ve Kürtlere toprak vermeyerek her iki azınlığı olabildiğince kullanmak ve bu maksatla Kürt dernekleri ve tanınmış Kürtçülerle ilişkileri devam ettirmek yönündedir.⁹ İngiliz İstihbarat servislerinin üzerinde durdukları diğer bir görev ise, Kürt liderler ile görüşerek ve onları ikna etmek suretiyle bölgedeki Kürtler vasıtasıyla Bolşevik tehdidine karşı koymak ve Bolşeviklerin Mezopotamya'ya (Irak-Suriye) inmelerini engellemektir. Hatta bu teklifin özerklik verilme şartıyla Seyyid Abdülkadir tarafından yapıldığı hususu, İstanbul İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiserlik İkinci Siyasi Memuru Andrew Ryan tarafından hazırlanan raporda yer almaktadır.¹⁰

Diğer taraftan başka bir İngiliz İstihbarat raporunda Kürtlerin İngilizler tarafından kullanılması konusunda İstanbul'da bulunan Seyyid Abdülkadir ve Bedirhan ile görüşülerek onları Kürt bölgelerine gitmeleri ve oradaki Kürtleri ayaklandırmaları için ikna edilmesi gerektiği ayrıca onlara etki edebilmek için Türklere hile yaptıklarını söyledikleri belirtilmektedir.¹¹ Nitekim Milli Mücadele döneminde ise Mustafa Kemal Paşa'ya karşı Kürtlerin kullanılması işi İngiliz İstihbarat görevlisi Binbaşı Edward Noel ve Bedirhanilere verilir.¹²

II. Meşrutiyet'ten itibaren Kürtçülük hareketleri, fikri alandan cemiyetleşme süreci ile fiili sahaya geçmiştir. Bu dönem, bünyesinde barındırdığı serbest düşünce rüzgârları ile Kürtçülük fikirlerinin yaygınlaşmasının başlangıcını teşkil etmiştir. Bu dönemin tanınmış simalarından ve Cumhuriyete kadar hemen hemen her Kürtçü faaliyette görev alanlardan biri de Dr. Şükrü Mehmet (Sekban)'dir. Bu çalışmada, Dr. Şükrü Mehmet'in kısa biyografisi ve 19 Eylül 1923'te dönemin Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey'e yazmış olduğu "Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?" başlıklı mektup üzerinde durulmuştur. Ayrıca Dr. Şükrü Mehmet'in, İngiliz İstih-

⁹ Sonyel, s. 5-6.

¹⁰ Sonyel, s. 136-137.

¹¹ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, 1982, İstanbul, s. 195-196.

¹² Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s. 144-145.

baratı ve Osmanlı coğrafyasındaki İngiliz dışışleri temsilcileri ile olan ilişkilerini ortaya koyan İngiliz İstihbarat görevlisi Andrew Ryan'ın iki mektubuna da yer verilmiştir.

İşgal döneminde İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiserlik İkinci Siyasi Memuru ve aynı zamanda istihbarat görevlisi olan Andrew Ryan, işgal yıllarında İstanbul'da görev yapmış ve Ağustos 1924'te İstanbul'dan ayrılarak, Rabat'a (Fas) tayin edilmiştir. Bu mektupları Andrew Ryan, Dr. Şükrü Mehmet'in talebi üzerine ona yardım edilmesiyle ilgili İstanbul ve Bağdat'taki İngiliz istihbarat görevlilerine yazmıştır.

Bu üç mektup çerçevesinde Dr. Şükrü Mehmet'in İngilizlerle olan ilişkileri ve İngiltere'nin bu dönemdeki Kürt politikasının bazı ipuçlarını vermeye çalışacağız. Öncelikle Dr. Şükrü Mehmet kimdir? Kısaca özgeçmişini verelim.

1. DR. ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN)

1881'de Ergani'de (Diyarbakır) Mülâzim-ı evvel (üstegmen) Mehmet Ağa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.¹³ Şükrü Mehmet, ilk tahsilini, Ergani-Maden ve Hozat'ta, orta tahsilini Diyarbakır'da, lise tahsilini ise, İstanbul Çengelköy Askeri Tıbbiyesinde yapmıştır.¹⁴ 1903 yılında yüzbaşı rütbesi ile Askeri Tıbbiye'den mezun olmuştur. Bir sene Gülhane Hastanesi'nde staj gördükten sonra, Edirne Askeri Hastanesi Cildiye Müttehassıslığına tayin edilmiştir. Burada iki yıl çalıştıktan sonra İstanbul Tıbbiye Okulu'ndaki görevine dönmüştür.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşturulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Dr. Mehmet Şükrü, o dönem Kürtçülük hareketinin önde gelen savunucularından birisidir. Aynı zamanda siyasi Kürtçülük amacıyla 1912 yılında resmi olarak kurulan ve içerisinde daha çok üniversite öğrencilerini barındıran Kürt Hevi Talebe Cemiyeti'nin¹⁵ de en etkin destekleyicilerindendir. Cemiyetin İstanbul Sirkeci'deki binasının bir süre kirasını karşılamıştır.

Dr. Şükrü Mehmet, 1918 yılında Seyyid Abdülkadir'in başkanlığında kurulan Kürt (Kürdistan) Teali Cemiyeti'nde yönetim kurulu üyesi olarak bulunmuştur. Bu dönemde Seyyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan ve diğer cemiyet üyeleri ile birlikte yabancı elçiliklere giderek Kürtlerin yaşadığı bölgelerin özerkliği konusunda muhtıralar vermiş ve sürekli Kürt hakları üzerine taleplerini iletmıştır. Bu dönemde yine Kürtçülük hareketlerinin en

¹³ Bilal Şimşir, *Kürtçülük*, C. II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 67.

¹⁴ İsmail Goldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 13.

¹⁵ A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.302.

önemli ve önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak görülen Dr. Şükrü Mehmet, 1919 yılında Askeri Tıbbiye Okulu'ndaki görevinden istifa ederek, Bağdat'a gitmiştir. Ancak kısa bir süre sonra İstanbul'a dönerek Kürtçülük faaliyetlerini sürdüren Dr. Şükrü Mehmet, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması sonucu 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması nedeniyle tekrar Bağdat'a giderek Kürtçülük çalışmalarını orada devam ettirmiştir.¹⁶

Dr. Şükrü Mehmet, Beyrut'ta bulunduğu süre içerisinde 14 Eylül ve 18 Aralık 1923 tarihlerinde yazdığı ve Kahire'de yayımladığı iki mektubunda, Kürtlere muhtariyet verilmesini ve Kürtçenin resmi dil olmasını savunmuştur. Bu dönemde Kürt-Ermeni ittifakının temsilcisi olan Hoybun Komitesi'nin¹⁷ Bağdat şubesi başkanlığını da yapan Dr. Şükrü Mehmet, Cemiyet-i Akvama gönderdiği mektubunda Kürtlerin haklarından ısrarla söz etmiş ve bunun sonucunda Kürt hakları adı altında bir Kürt meselesinin olduğunu, dünya kamuoyunu ikna ederek uluslararası alanda tartışılmaya başlanmasını sağlamıştır.¹⁸

Diğer taraftan Dr. Şükrü Mehmet'in hayatı boyunca en çok tartışılan eseri 1933 yılında Paris'te Fransızca olarak yazdığı "Kürt Meselesi" (*La Question Kurde des Problemes des Minorites*) isimli kitabıdır. Kitapta, daha önce savunduğu Kürtçülük davasıyla ters düşen Dr. Şükrü Mehmet, Kürt meselesinin Ortadoğu'da yeni bir koz olarak kullanıldığı kanısındadır. Bu düşüncelerinden dolayı da, Kürtçüler tarafından eleştirilen ve onlara göre kitabının yayımlanmasından sonraki tarihlerde diğer Kürtçüler tarafından artık bir "Kemalist Türkçü" olarak resmi görüşe hizmet etmeye başladığı ifade edilen bir kişi konumunda olmuştur. Bu tür eleştirilere maruz kalmasının nedeni; Cumhuriyetin Onuncu yılı (1933) münasebetiyle genel affın gündeme gelmesidir.¹⁹ Dr. Şükrü Mehmet'in de 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması gereği²⁰ yapılacak genel affın dışında tutulan ve 150'likler olarak bilinen listede olmaması nedeniyle genel afftan faydalanmak istemiş olmasıdır. Ancak bundan faydalanamayan Dr. Şükrü Mehmet'in böyle bir ortamda, Türkiye'ye dönme ümidi taşıması nedeniyle fikirlerinde değişiklik

¹⁶ Şimşir, s. 68.

¹⁷ Kuruluşu, kurucuları ve kuruluş tarihi konusunda net bilgi olmamakla birlikte bu teşkilatın Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra Türkiye'den kaçan ve Suriye, Irak ve İran'daki ileri gelen Kürtler ile Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti vb. Kürt demeklerinin mensupları vasıtasıyla kurulduğu anlaşılmaktadır. Hoybun'un ilk toplantısı, Irak'ta 1927 Şubat'ında Irak Yüksek Komiseri W.S. Edmonds'ın organizesi ile yapılmış, ikinci toplantısı ise aynı yılın Mart ayında Revandiz'de Seyit Taha'nın evinde gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Dr. Mehmet Şükrü (Sekban)'nın de katıldığı ve Hakkâri bölgesinde yeni bir Kürt ayaklanmasının planlanmasının yapıldığı bilinmektedir. Çay, s.332.

¹⁸ Rohat Alakom, "Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 59, Ankara, 2008, s.59.

¹⁹ Cemal Kutay, *150'likler Faciası*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955, s.16.

²⁰ Reha Parla, *Lozan-Montrö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler*, Özdilek Matbaa, Lefkoşe, 1987, s.81.

yapması ve bu nedenle kitabında belirttiği gibi bir savunmaya girmesi muhtemel görünmektedir.

Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü olan 1938 yılında, genel af tekrar gündeme gelmiştir. Bu affın gündeme gelmesinde başlangıçta, Milli Mücadele döneminde vatana ihanet eden ve 150'likler olarak bilinenlerin affı ile sınırlı iken, daha sonra kapsamı genişletilmiştir. Affın genişletilmesinin en önemli nedeni, II. Dünya Savaşı'nın arifesinde olunmasıdır. Yurt dışında bulunan sürgün, firari veya her ne sebepten dolayı olursa olsun bu tür kişiler için ve bunların Türkiye aleyhine çalışmasının engellenmesi, affın çıkarılmasında önemli bir sebep teşkil etmiştir.²¹

Bu af kanunundan faydalanarak 1939 yılında Bağdat'tan, Türkiye'ye dönen Dr. Şükrü Mehmet Sekban, 1960'da ölünceye kadar devlet tarafından gözetim altında tutulmuştur.²²

2. DR. ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN)'IN İNGİLİZLERLE OLAN İLİŞKİSİNİ ORTAYA KOYAN ANDREW RYAN'IN İKİ MEKTUBU.

I. Dünya Savaşı ve sonrasında Dr. Şükrü Mehmet, Osmanlı coğrafyasında İngiliz istihbaratı ile çok yakın ilişkiler içerisindeydi. Bu ilişkileri İngiliz arşivinde bulunan iki mektup, açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, İstanbul'da işgal yıllarında İngiliz işgal kuvvetlerinin ikinci memurluğunu yapan ve Ağustos 1924'te tarihinde Fas'a tayini çıkan Andrew Ryan tarafından İstanbul ve Bağdat'ta görevli W.S. Edmonds²³ ve Miss Gertrude Bell'e²⁴ yazılan mektuplardan anlaşılmaktadır. Andrew Ryan tarafından yazılan bu iki mektup, Dr. Şükrü Mehmet'in kendisine 1923 yılının Haziran ve Aralık aylarında gönderdiği iki mektup üzerine yazılmıştır. Mektuplar bir bakıma Milli Mücadele döneminde hem Heyet-i Temsiliye'nin hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı tedbirlerle İngiliz desteğini sağlayamayan Dr. Şükrü Mehmet'in son gayretleridir.²⁵

²¹ Sedat Bingöl, *150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi)*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010, s.186-193.

²² Göldaş, s. 14-23.

²³ İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Doğu Masası yetkilisi, Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde görev sahası Ortadoğu bölgesidir. S. R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 27.

²⁴ İngiliz sanat tarihçisi ve arkeologudur. 1906-1907 ve 1911 yıllarında Anadolu'yu gezerek sanat ve tarihi eserler konusunda kitap ve makale yazmıştır. Bu gezilerinde özellikle Hakkâri bölgesindeki Nasturi kiliselerini incelemiştir. 1915 yılında Albay Lawrence ile birlikte Osmanlı idaresindeki Arapları ayaklandırmak için Kahire'deki istihbarat bürosunda görevlendirildi. 1923'ten itibaren de Irak'taki İngiliz devlet komiseri olan Sir H. Dobbs'un yanında Bağdat istihbarat servisinde görevini sürdürdü. Burada İngiliz menfaatlerini korumak üzere onun Arap aşiretlerinin tutum ve eğilimleri üzerindeki tavsiyeleri uygulanmıştır. Yeni kurulan Irak'ın kuzey kısmının Türkiye ile birleşmesini önleyecek tedbirler alınıyordu. Miss Bell, Bağdat'ta bir milli müze kurulması için çalışır ve bir taraftan da politika gayretlerini sürdürürken sağlığının bozulması üzerine İngiltere'ye dönmesi tavsiyelerini geri çevirmiş ve 12 Temmuz 1926 gecesi buradaki evinde ölmüştür. İntihar ettiği, hatta politik sebeplerle öldürüldüğü yolunda söylentiler de bulunmaktadır. Semavi Eyice, "BELL, Gertrude Lowthian", TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 422-423. Aynı zamanda Sir Mark Sykes'te bulunduğu bir misyoner heyeti ile Birinci Dünya Harbi öncesinde İran'da da faaliyet göstermiştir. Çay, s. 302.

²⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 47.

Birinci mektup, 1 Aralık 1924 tarihinde Fas'ın Rabat şehrindeki İngiliz Başkonsolosluğu adresinden (a-R-) imzalı olarak kişisel ya da özel olarak İstanbul'daki İngiliz istihbarat görevlisi Edmonds'a yazılmıştır. Andrew Ryan bu mektubun da, öncelikle geçmişte İstanbul'da yapmış olduğu hatalarından dolayı kendisini aklamaya çalışmaktadır. Devamında, kendisinin İstanbul'dan niçin tayin istediğini anlatmaktadır. Bu dönemde Andrew Ryan'ın, İstanbul'da görevli İngiliz Büyükelçisi Ronald C. Lindsay ile arası iyi değildir. Bunun nedeni, Andrew Ryan'ın ifadesi ile; kendisinin, İstanbul'da görevi esnasında her şeye burnunu soktuğu, dönemin İngiliz Büyükelçi Lindsay'ın bundan rahatsızlık duyduğudur. Aynı zamanda Andrew Ryan'ın Lozan Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde imzalanmasından sonra umduğunu bulamayan Kürtçülere, yeteri kadar yardım edemediğinden rahatsızlık duymasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Bu sıralarda, İstanbul'da çok fazla sürgün yapıldığını belirten Andrew Ryan, Ankara Hükümeti'nin de kendisinden nefret ettiğini söylemektedir. Türklerin kendisinden nefret etmesinin nedenini ise, Kürtleri bağımsızlık amacıyla aşırı derecede heveslendirmesi olarak açıklamaktadır. Ancak İngiliz politikası çerçevesinde Andrew Ryan, görevini yaptığını ve Türklerin lehine çalıştığını iddia etmektedir.

Mektubun Edmonds'a yazılmasının esas amacı, Dr. Şükrü Mehmet'e ve bu dönemde zor durumda bulunan Kürtçülere yardım edilmesini sağlamak olduğu görülmektedir. Bu talep ise doğrudan değil de, Dr. Şükrü Mehmet'ten, kendisine gelen mektup bahane edilerek yapılmaktadır. Ayrıca ondan gelen mektupların ilginç olduğunu, bunların İngiliz Büyükelçilik arşivinde yer almasının önemli olacağından da söz edilmektedir.²⁶

Andrew Ryan'ın mektubuna göre; Dr. Şükrü Mehmet, kendisine iki mektup ve bir de broşür göndermiştir. Bu mektupların ilki, 12 Haziran 1923 tarihlidir. Mektupta, Dr. Şükrü Mehmet'in Ankara Hükümeti'ne yanaştığını ve bundan dolayı da kendisinden özür dilediğinden bahsedilmektedir. Bu dönemde Ankara Hükümeti, muhalifleri takip ederek sürgün etmektedir. Dr. Şükrü Mehmet de, sürgünden kurtulmak amacıyla mevcut yönetimle bir süre iyi ilişkiler içerisine girmiştir. Ancak Lozan Antlaşması, Meclis tarafından tasdik olunduktan sonra Dr. Şükrü Mehmet, Bağdat'a gitmek zorunda kalacaktır. Andrew Ryan, Dr. Şükrü Mehmet'in yönetimle olan ilişkilerini, sürgüne gönderilme korkusundan dolayı dikkate almadığını belirtmektedir. Ancak Dr. Şükrü Mehmet'in bu mektubuna, kendisiyle ilgilenmediğini hissetmemesi için mektup yazarak cevap vermiştir.

²⁶ PRO, FO, 800/240, (Andrew Ryan'ın, İstanbul'da görevli W.S. Edmonds'a gönderdiği mektup)

Dr. Şükrü Mehmet'in Andrew Ryan'a, Beyrut'tan gönderdiği ikinci mektup ise, Aralık 1923 tarihli. Bu mektubunda, Andrew Ryan'dan kendisini Beyrut'taki İngiliz yetkililere tavsiye etmesini istemektedir. Bu mektupla birlikte, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili Feyzi (Pirinçzade) Bey'e gönderdiği "Kürtler Türklerden Ne İstiyor?" adlı mektubunu da bir kitapçık olarak göndermiştir.²⁷ Bu mektubun içeriğini Andrew Ryan, ilginç bulmakta ve Büyükelçilik arşivinde bulunmasını istemektedir. Hatta bu mektubu, gitmesi gereken birçok yere iletmiştir.

Andrew Ryan, Edmonds'a gönderdiği mektubunda, İstanbul'da görevli olduğu yıllarda, Dr. Şükrü Mehmet'i çok iyi tanıdığını ve sevdiğini dile getirmektedir. Kendisinden yardım isteyen Dr. Şükrü Mehmet'e, İstanbul'dan uzaklaştığından dolayı yardım edemediğini belirtmektedir. Bu dönemde Andrew Ryan veya İngilizlere göre; Dr. Şükrü Mehmet çok önemli biri olmalı ki, İstanbul'daki Edmonds ve Bağdat'taki İngiliz bölge istihbarat görevlisi Miss Bell'e yardım edilmesi için bilgi verilmektedir.

Edmonds'a gönderilen mektup genel olarak değerlendirilecek olursa mektup, Dr. Şükrü Mehmet hakkında bilgilendirme amacıyla yazılmış gibi görünmektedir. Andrew Ryan, Edmonds'tan doğrudan yardım istemektedir. Mektupta Dr. Şükrü Mehmet, fazla ciddiye alınmayan bir üslupla tanıtılmıştır. Örneğin; "şişman ve oldukça kötü bir hastalık (cildiye) ve frenji uzmanıdır. Tipi tuhaftır." denilmektedir. Yine mektupta Andrew Ryan, Kürtçüler ve Kürdistan politikaları hakkında da alaycı bir üslup kullanmıştır. Örneğin, Sevr görüşmeleri sırasında kendisinin bağımsız Kürdistan'ın kurulması için çok çalıştığını mektubunda dile getiren Andrew Ryan, eğer bu gerçekleşmiş olsaydı, isminin bir caddeye verileceğinden söz etmektedir. Kürdistan'ın kurulamadığını belirterek, Kürdistan bayrağındaki öğle güneşinin, doğmadan battığını söylemektedir.

Andrew Ryan'ın, Dr. Şükrü Mehmet'e yardım edilmesi amacıyla yazdığı 2 Aralık 1924 tarihli ikinci mektup ise, Araplar tarafından "Çölün Kızı", "Irak'ın Taşsız Kraliçesi" olarak adlandırılan ve İngiliz istihbaratının Çöl Kraliçesi lakabıyla anılan Miss Gertrude Bell'e yazılmıştır. Miss Bell, I. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında Irak, Bağdat bölgesinde İngiliz politikasının uygulayıcısı ve istihbaratının etkili isimlerinden biridir.

Andrew Ryan, yazmış olduğu mektubunun Miss Bell'e ulaşip ulaşmayacağından emin değildir. Bu tarihlerde Miss, kendi özel hayatındaki sıkıntılarından dolayı ruhsal sorunlar yaşamakta ve Bağdat'ta olup olmadığı

²⁷ PRO. FO, 800/240. (Andrew Ryan'ın, Bağdat'ta görevli Miss Gertrude gönderdiği mektup).

bilinmemektedir. Bundan dolayı Andrew Ryan, yazmış olduğu mektubun Bağdat'ta bulunan ve İngiliz istihbaratında görevli olan kimin eline geçerse geçsin, Dr. Şükrü Mehmet'e yardım edilmesi konusunda yardımcı olunmasını istemektedir. Mektubunda Andrew Ryan, kendisinin İstanbul'dan ayrıldığı için O'na yardım edemediğini yazmaktadır.

Mektupta bir cümle dikkat çekicidir: Miss Bell'den yardım istenirken, Andrew Ryan, "*oradaki (Bağdat) sıradan iki konuyla ilgili*"²⁸ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Andrew Ryan'ın yazmış olduğu iki konudan biri, Bağdat Bölgesinde İngilizlerle işbirliği yapan yerli kişilerin, İngilizlerden yardım talepleridir. Bu dönemde bu tür kişilerin sayısı o kadar fazla olmalı ki, sıradan konu şeklinde küçümseme ifadesi kullanılmış olması muhtemeldir.

Bu mektubun Miss Bell'in eline geçip geçmediği veya geçmiş olsa bile Miss Bell'in, Dr. Şükrü Mehmet'e yardım ettiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Miss Bell, Temmuz 1926 Yılında özel hayatındaki sıkıntılardan dolayı ölmüştür. Sonraki dönemlerde Dr. Şükrü Mehmet'in, İngilizlerden fazla bir yardım alamamış olduğu ve 1933 yılında Türkiye'de çıkan af haberlerine inanarak faydalanmak istediği yaptığı girişimlerden anlaşılmaktadır. Şimdi de Dr. Şükrü Mehmet'in, Andrew Ryan'a ve Diyarbakır Milletvekili ve dönemin Bayındırlık Bakanı olan Feyzi (Pirinçioğlu) Bey'e gönderdiği mektubu değerlendireceğiz.

3. DR. ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN)'İN "KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYORLAR" ADLI MEKTUBU VE DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Şükrü Mehmet, Andrew Ryan'a göndermiş olduğu ikinci mektubun ekindeki broşür, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili Feyzi (Pirinçioğlu) Bey'e²⁹ 14 Eylül 1923 tarihinde Beyrut'tan gönderilmiştir. Başlığı, "Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?" olan mektup/kitapçık, otuz bir sayfadan oluşmaktadır. Bu mektup, bir mektuptan çok kitapçık şeklinde Osmanlı Türkçesiyle olarak kaleme alınmıştır.

Mektup, Feyzi Bey'e gönderildiğinde ya da ilk yazıldığında normal bir mektup boyutundadır. Ancak; aradan üç ay geçmiş olmasına rağmen Feyzi

²⁸ Andrew Ryan'ın bahsettiği iki konudan birincisi Dr. Şükrü Mehmet'e yardım edilmesidir. İkincisi ise İzmir'in Yunan işgali sırasında işgal valiliği yapan ve İngilizlerle yakın irtibatlı olan İzzet Bey'in Bağdat'ta bulunan oğlu Seyfullah'ın yardım talebidir.

²⁹ Aziz Feyzi (Pirinçizade), 1878 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve Türkiye Büyük Millet Meclis'inde, toplam dört dönem milletvekilliği yapmıştır. Ayrıca üç ayrı dönemde Bayındırlık Bakanlığını yürütmüş Kürt asıllı Türk siyaset adamıdır. Ziya Gökalp'in dayısının oğludur. Diyarbakır Askeri İdadisi mezunudur. Mülkiye Kalemünde Memurluk, Serbest Tüccarlık, Osmanlı Meclis-i Mebusan I., II., III. ve IV. Dönem Diyarbakır Mebusluğu (İngilizler tarafından tutuklanarak Mısır'a daha sonra Malta Adasına sürüldüğü için Osmanlı Meclis-i Mebusanın son dönemine katılamamıştır), TBMM I.ve II. Dönem Diyarbakır Milletvekilliği, 5. Şube Başkanlığı, Nâfia (Bayındırlık) Encümeni Başkanlığı, 5. İcra Vekilleri Heyeti ve 3. Hükümet Nâfia Vekillikleri yapmıştır. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahiplerindendir. Evli ve 7 çocuk babası olan Feyzi Bey, 17 Şubat 1933'te vefat etmiştir. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Albümü 1920-2010**, Gökçe Ofset Matbaacılık, Cilt I, 1920-1950, Ankara, 2010, s. 23.

Bey'den bir cevap alamamıştır. Bu duruma sinirlenen Dr. Şükrü Mehmet'in, mektubu tekrar gözden geçirerek kitapçık boyutuna getirmiş olması muhtemeldir. Kitapçık boyutuna getirilen bu mektup, 18 Aralık 1923 tarihinde M.A. tarafından bastırılmıştır. Kitapçığın sonunda Dr. Şükrü Mehmet, Feyzi Bey'i okuyucuya havale ederek, serzenişte bulunmaktadır. Kitapçık şeklinde isimlendirmemiz bundan dolayıdır. Dr. Şükrü Mehmet'in, Andrew Ryan ve diğer şahıslara gönderdiği nüsha, bu olması gerekir. Kitapçığın orijinalinde, nerelerde ekleme yapıldığı açıkça görülmektedir.

Kitapçıkta, Kürtçülük ve Kürdistan konusunda duygu ve düşünceler dile getirilmektedir. Aynı zamanda mektup, politik amaçlı propaganda şeklinde kaleme alınmış bir özelliğe sahiptir. Kullanılan ifadeler tek bir kişiden çok, bir topluluğa hitap eden ifadelerdir. Diğer taraftan bu mektup, başlangıçta kişiye özel (Feyzi Bey'e) iken, daha sonra dönemin ileri gelen İngiliz politikacılarına ve istihbarat görevlilerine de gönderilmiştir. Bu durum, Andrew Ryan'ın mektuplarında açıkça görülmektedir.³⁰

Mektup, yazıldığı sıralarda Dr. Şükrü Mehmet'in içerisinde bulunduğu psikolojik durumunu da aksettirmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Dr. Şükrü Mehmet önce Bağdat'a, sonra da Beyrut'a gitmiştir. Buradan eski dostlarına mektup yazmıştır. Karşılığında cevap alamayınca sinirlenerek bu mektubu yazdığı anlaşılmaktadır. Daha önce Feyzi Bey'e üç tane mektup göndermiş olmasına rağmen cevap alamamıştır. Bu duruma içerleyerek, bu mektubunu taahhütlü göndermiştir. Mektubunda, bu dönemde Türkiye'de yeni kurulan hükümeti, yeniden görev alan Feyzi Bey'i tebrik ettikten sonra, politik konulardan bahsetmiştir.

Mektupta, politik konulara geçmeden önce kendisini aklama çabası içerisinde girdiği görülmektedir. Kendisinin politikaya Mondros Mütarekesinden sonra zoraki sürüklendiğini belirten Dr. Şükrü Mehmet, Osmanlı Hükümetlerinin ve İttihatçıların kendisine ve Kürtlere haksızlık yaptığını ifade etmektedir. Ona göre işgal döneminde İttihatçılar, Arap ve Arnavutlara ılımlı davranırken Kürtlere farklı davranmışlardır. Yine Kürtçülük siyasetine girmesini çok basitleştirerek,³¹ doğu vilayetlerinin Ermenilere verileceğinden dolayı Kürdistan'ı kurtarmak için bu işe girdiğini savunmaktadır. Hatta bu durumu güçlendirmek için Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin ve Mustafa Kemal'in kendisini desteklediğini savunmaktadır.³²

³⁰ Bu mektup/kitapçık, Eylül 1923 yılında yazılmış ve Feyzi Bey'e gönderilmiştir. Aynı mektup/kitapçık, yukarıdaki mektuplara göre; Andrew Ryan'a da gönderilmiştir.

³¹ Doğu vilayetlerinin Ermenilere verilmesini tesadüfen öğrendiğini söylemektedir. Bir gün sokakta kitapçıların yanından geçerken bir harita gördüğünü, haritada doğu vilayetlerinin Ermeni toprağı olarak gösterildiğini ifade etmektedir.

³² Şükrü Mehmet Sekban, "Türkler Kürtlerden Ne İstiyorlar?" Adlı mektubu, Beyrut, 1924, s. 4-7.

II. Meşrutiyet sonrasında Kürtçülük ile ilgili her türlü faaliyette bulunan Dr. Şükrü Mehmet, Sevr Antlaşması'nın görüşmelerinin devam ettiği dönemde de görüşmeleri yakından takip ederek delegeleri etkilemek için birçok mektup göndermiştir. Bu mektupların, ciddi ölçüde etkili olduğu çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Yine mektupta Dr. Şükrü Mehmet, kendisini Türk taraftarı olarak takdim etmekte ve bunu desteklemek için geçmişten bazı örnekler vermektedir. Örneğin, İstanbul'da İlyas Sami Bey'in başkanlığında Vilâyât-ı Sitte (Doğu vilayetleri) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin toplantısına katıldığını belirterek, İlyas Sami ve Feyzi Bey'i buna şahit göstermektedir. Yine bu dönemde Kürt Teali Cemiyeti'nin davetini kabul etmediğini, zorlama sonucunda ise bir kez gittiğini söylemektedir.

Başka bir örnekte ise, kendisinin vatan haini olmadığını ispatlamak için şu ifadeleri kullanmakta ve Feyzi Bey'den buna inanmamasını istemektedir. Kendisinin ifadesine göre; "... Şunu diyebilirim ki, Türkiye'nin şân ve şevketinin âlâsını, istiklâl-i tâm eyledi. Terakki ve zî nüfûs olmasını hâlisâne temenni edenlerdenim. Türkler "Sevr Mu'âhede" ile esârete alındıkları vakit akvâm-ı sâire-i İslam için fevz ve necât ne dereceye kadar mev'ûd olabilirdi.? Belki yalnız bu kana'at-ı siyâsiye, rehber-ı emel ve harekâtımız olsa bizim hiçbir vakit Türk düşmanı ve ma'nâ-yı asıl ve hakikisi ile hâin-i millet ve vatan olmadığımızı isbâta kifâyet eder. Bu sözlerle bize hâin-i vatan nazarıyla bakılacağından tevehhüm bile ettiğimize lütfen kâni' olmayınız."³³

Mektubun devamında milli harekete ve Mustafa Kemal'e övgü dolu sözler sarf etmektedir. Ona göre kendisi, Sevr Antlaşması'nın görüşmelerinin devam ettiği sırada Kürtlerin yaşadığı yerlerin Ermenilere peşkeş çekilmesi karşısında rahatsız olduğunu belirterek bunu engellemeye çalıştığını, hiçbir zaman Türk-Kürt çatışmasını arzu etmediğini savunan Dr. Şükrü Mehmet, hiçbir Kürt cemiyetinin de milli harekete karşı grupların içinde yer almadığını savunmaktadır.

Mustafa Kemal'i Anafartalar Muharebelerinin devam ettiği sürede silah arkadaşı Binbaşı Mustafa Celalettin Bey vasıtasıyla tanıdığını belirterek Mustafa Kemal ile ilgili düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmektedir. "... Daha Anafarta Muhârebe-i Meşhûresinden itibâren silâh arkadaşlarımdan Binbaşı Mustafa Celalettin Bey vâsıtasıyla kendilerini tanımış idim. Bilâ inkitâ' bu güne kadar haklarında en samimi hürmet ve takdir hissiyle mütehasıs bulundum. Kudret-i askeriyesi kadar kanâ'at ve fetânet-ı siyâsiyelerine i'timât ettim. Şimdiye kadar da menfâ'at-ı şahsiyesini mühal yalnız bir hareketinden başka bi'l-cümle icrâatında

isâbet görüyorum. Kendileri için muzır olan bu hareketi de âlem-i İslâm'da derin bir inkılâb uyandıracak mâhiyete hâizdir.”³⁴

Yukarıdaki ifade özetlenirse, Dr. Şükrü Mehmet, Mustafa Kemal'i Anafartalar Muharebeleri döneminde tanıdığını ve o tarihten kesintisiz olarak bugüne kadar haklarında en samimi hürmet ve takdir duygusuna sahip bulunduğunu ifade etmektedir. Kendisinin askeri yetenekleri kadar görüşlerine ve siyasi cesaretine güven duyduğunu ve şimdiye kadar da Kürtçülük konusundaki tutumunun dışında başka bütün icraatında isabet gördüğünü kendileri için zararlı olan bu harekette İslam dünyasında derin bir devrime yol açacak nitelikte olduğunu ifade etmektedir.

Bu ifadelerle Dr. Şükrü Mehmet, Feyzi Bey'den yardım istemektedir. Hatırlanacağı üzere, 1923 yılının sonlarına doğru Türkiye'de, genel bir af çıkarma çalışmaları yapılmaktaydı. Dr. Şükrü Mehmet'in bu tür ifadeleri kullanmasını anlamak çok zor olmayacaktır. Öncelikle O, geçmişteki ayrılıkçı Kürtçü hareketlerinden ve İngiliz istihbaratı ile yakın ilişki içerisine girdiğinden dolayı Türkiye tarafından takip edilmekteydi. Bundan dolayı da Lozan Antlaşması'nın TBMM'de imzalanmasından hemen sonra Bağdat'a gitmişti. Bu durumu, yukarıda bahsettiğimiz Andrew Ryan'ın Edmonds'a gönderdiği mektup da desteklemektedir. Andrew Ryan'ın ifadesine göre O, Ankara'ya yavaşmasından dolayı kendisinden özür dilemektedir. Andrew Ryan, bu durumu anlayışla karşıladığını ifade ederek ona herhangi bir cevap vermemiştir.

Dr. Şükrü Mehmet'in yazmış olduğu otuz bir sayfalık mektubun on üç, on dört sayfası Feyzi Bey, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'e övgü dolu ifadelerden oluşmaktadır. Diğer kalan kısmı ise, Türkiye'nin 1923 yılı sonrasında Kürtler hakkında uygulanabilecek muhtemel politikalar üzerinde durulmaktadır. Mektupta, orijinal bir fikir bulunmamaktadır. Sunulan öneriler, geçmişte Osmanlı döneminde uygulanmış ve bu dönemde ve ileriki zamanlarda uygulanabilecek İngiliz politikalarının bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolaylı olarak düşünülürse bu mektubu ile İngilizlerin bundan sonra Türkiye'de uygulayabileceği Kürt politikaları üzerinde bilgiler vererek, bir bakıma İngilizlerin bu konuda oluşturacağı politikalar konusunda ön fikir vermektedir. Nitekim İngiltere'nin sonraki dönemlerde, Türkiye ve Kürtler konusundaki politikalarında bu açıkça görülmektedir.

Nitekim Dr. Şükrü Mehmet'in mektubunda kullandığı ifadeler, bunu açıkça doğrulamaktadır. Kendisi, bu mektubu yazmasındaki veya bu zahmetlere katlanmasındaki amacını şu ifadelerle açıklamaktadır. “ ... Türk ve

³⁴ Sekban, s. 13.

Kürt münâsebât-ı müstakbesine dâ'ir ma'ruzât-ı âtiyemin derece-i sıdk ve hulûsu hakkında bir fikir verebilmektir." Bu cümleden anlaşıldığı üzere Dr. Şükrü Mehmet, bütün bu zahmetlere katlanmasındaki amacının Türkler ve Kürtlerin gelecekteki ilişkisine dair görüşlerini açıklamak istediğini ifade etmektedir.

Mektubun orijinal on dördüncü sayfasının yarısından sonraki kısmı, esas konuyu oluşturmaktadır. Dr. Şükrü Mehmet, mektubun esas kısmı olan metnin üzerine, mektubunu kime gönderecekse özel şeyler yazmaktadır. Diğer kısmını ise aynen ekleyerek göndermektedir. Mektubun esas kısmı ya da ana metni, propaganda ve bir yerlerden yardım beklentilerini içermektedir. Genel olarak mektubun aslı incelendiğinde Dr. Şükrü Mehmet, baştan sona fikir tezatlıklarına düştüğü ve Kürtçülük ile ilgili fikirlerinin oturmadığı açıkça görülmektedir. Hatta fikirleri, birçok konuda İngiliz politikaları ile bire bir örtüşmektedir. Bu da onun İngilizlerle ne kadar yakın ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

Mektubun esas metin kısmında ise, gelecekte Kürtlerin karşılaşabilecekleri muhtemel politikalar üzerinde durulmuştur. Bunu da "Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?" genel başlığı altında birçok alt başlık halinde soru cevap şeklinde vermeye çalışmıştır. Öncelikle Kürtlerin siyaseti ne olabilir veya Kürtler ne istemelidir? Şeklinde genel bir soru sorarak mektubuna devam etmektedir. Bu sorulara bilinen genel cevaplar vermeye çalışmış ve O'na göre Kürtler, ya eskiden olduğu gibi kendi hallerine terkedilecek, ya asimile edilecekler, ya imha veya tehcir edilecekler, ya da Kürtlere kimliklerini verecek uygun politikalar ortaya konulacaktır.

Dr. Şükrü Mehmet'e göre eskiden olduğu gibi Kürtler, kendi haline bırakılırlarsa, ne kendilerine ne de başkalarına faydalı olamayacaktır. Hatta zararlı olacaklardır. Çünkü cahil ve fakir kalacaklarından dolayı, her türlü tehlikeye alet olabileceklerdi.

Türkleşmek veya asimile meselesine gelince; O, bu duruma şiddetle karşı çıkarak geçmişten örnekler vermektedir. Ziya Gökalp'in fikirlerine katılmadığını belirterek Almanların, Lehleri asimile politikalarının başarısızlığından söz etmektedir. Türklerle iyi geçinmekten başka bir siyaset izlemeye mahkûm olan Kürtlerin, eskisi gibi olmadığını belirten Dr. Şükrü Mehmet, Avrupa ile yakın temasta olduğunu ve buradan gelecek her türlü fikirden etkileneceğini belirtmektedir. Bu durumdan da Türklerin rahatsız olacağını savunmaktadır.

Mektubunda bahsettiği zorla temsil ve imha politikası konusunda Dr. Şükrü Mehmet, korkularını gizleyerek Türklerin ve Mustafa Kemal'in insafına seslenmektedir. Eğer Kürtler, imha ya da tehcir edilirse, zaten az olan nüfusun tamamen yok olacağını, bu dönemde üç milyon olan Kürt nüfusun

(Dr. Şükrü Mehmet Sekban'a göre) üretim yapamayacağından ülke ekonomisinin kötü olacağını savunmaktadır. Kürt bölgesine göçmen yerleştirilmesinin de yanlış olacağını belirterek, dağlık bölgede kimsenin yaşamayacağını ifade etmektedir. Bu yola başvurulmaması konusunda Mustafa Kemal'e övgü dolu sözler söylemektedir: " ... Mustafa Kemal Paşa gibi cidden insaf sahibi ve mert kararlı bir yol göstericiye sahip olan Türkler, kendileri için canlarını vermeye her zaman amade Kürt kardeşlerine bu reva olmayan muameleyi, hiç olmazsa milliyetçiliklerine duydukları saygı gereğince reva görmeyeceklerdir."³⁵

Mektup da, Kürtlere siyasi haklarının verilmesi konusunda çelişkili ve tezat ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin; bir toplumun yabancı olduğu bir kültürle medenileştirilemeyeceğini savunan Dr. Şükrü Mehmet, mektubunun devamında himayeden veya federal bir yapıdan söz etmektedir. Ona göre, Kürtlere siyasi haklar tanınırsa ve medenileştirilirse bundan Türklerin sosyal ve ekonomik olarak kazançlı çıkacağını belirtmektedir. Bunu geçmişteki Türk-Kürt kardeşliğinden örnekler vererek desteklemekte ve Kürtlerin medeniyetsiz olduğunu kabul ederek, Türklerin kendilerini medenileştireceğini savunmaktadır. Kendilerini medenileştiren, bu konuda önderlik eden kişilere de saygılı davranılacağından söz etmektedir.

Aynı zamanda Kürtlerin iç işlerindeki kargaşalıklarını Türklerin çözeceğini belirten Dr. Şükrü Mehmet, Meşrutiyet sonrasında uygulanan Türkçü politikaları eleştirmekte ve konuyu çok basit bir yaklaşım tarzıyla ele almaktadır. Örneğin; Arnavutlara, Araplara özgürlük verildiğini belirterek niçin Kürtlere verilmediğini sormaktadır. Son tahlilinde, tarihsel ve dönemin politikalarını çok iyi değerlendirmeden kıskanç bir eda ve çocuksu bir tavırla Kürtlere neden siyasi haklar verilmediği iddia edilmektedir. Bu tür ifadeler kullanan Dr. Şükrü Mehmet, birden konunun devamında görüşlerinin aksine farklı fikirleri savunmaktadır. Örneğin; Kürtlerin I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda Türklerle birlikte düşmana karşı mücadele ettiğini açıklamakta ve Kürt politikacıların Türklerle birlikte hareket ettiğini yazmaktadır.

Dr. Şükrü Mehmet, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin Türkiye, İran ve Irak'a paylaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Bu durumdan dolayı Kürtlerin, milli birliklerinin sağlanmasının zor olacağından söz etmektedir. Bu duruma karşı çıkmasına rağmen, mevcut duruma Lehistan (Polonya) örneğini vererek, konuya farklı yaklaşmaktadır. Ona göre, bölünmüş Kürdistan'ın herhangi bir parçası siyasi bir oluşum kazanırsa, bu oluşum bölgesindeki Kürtleri kendisine bağlayacaktır. Dışar-

da kalan diğer Kürtler de her hangi bir zahmet göstermeden siyasi dönüşüm sağlayacaktır. Bu durum karşısında onun tercihi sadece bir bölgede Kürtlerin bağımsız olmasıdır. Parçaların birleştirilmesini tercih etmemektedir.

Bu fikri biraz açmak gerekirse, Dr. Şükrü Mehmet'in ifade ettiği bu yaklaşım, günümüzde Batılı emperyalist güçlerin Türkiye, Irak ve Suriye'de uygulamaya çalıştığı Kürt politikaları ile bire bir örtüşmektedir. Bu da bölgeye yönelik İngiliz politikalarının uzun vadeli nasıl oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Dr. Şükrü Mehmet'inde, İngilizlerle ne denli irtibatlı olduğu ve bu suretle dönemin İngiliz politikalarının yerel sözcülüğünü yaptığı çok açıktır.

Mektubun devamında Dr. Şükrü Mehmet, yüz yıl sonrasını görürmüşçesine kehanetlerde bulunmaktadır. İngilizler tarafından çok iyi yetiştirilmiş olan Dr. Şükrü Mehmet, gelecekte Türklerin zararına olmayacak Kürdistan'ın yönetimi ne olabilir sorusunu sormaktadır. Bu soruyu kendi döneminden örnekler vererek federatif yapıyı savunmaktadır. Bu yapıya karşı Türklerin tepkisini de hesaba katarak, kendince savunma metotları üretmektedir. Mektubunda, kendi kendine hasbihal ederek, " ... Türkler buna karşı çıkarsa, ya da derlerse, biz bağımsızlığımızı kanımızı dökerek kazandık. Hiç bir zorlayıcı neden yokken, siz Kürtler bir kuvvete sahip bulunmazken nasıl bu kadar istekte bulunuyorsunuz? Cevap olarak deriz ki bağımsızlık, esasen bir tabii haktır. O verilmez ki alınsın. Ayrıca biz Türklerden ayrı yaşamak istemiyoruz. Yalnız Türk milli camiasına hasbe'l-kader ve hasbe'n-nesl girmek milli gururumuzu yaralamaktadır. O gelenek dairesinde gelişmemiz mümkün olmadığı için, bir hal çaresi bulmak istiyoruz."³⁶

Yakın geçmişte dillendirilen Kürtlere kendi ana dillerini kullanmasına izin verilmesi ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde federasyon sisteminin kurulması gibi politikalar veya düşünceler ile Dr. Şükrü Mehmet'in mektubundaki öneriler arasında ilginç benzerlikler bulunmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi O, batılı emperyalist devletlerin uyguladığı Kürt politikasının bir parçası olmuştur. Bu çerçevede batılı emperyalist devletlerin tasarladığı Kürt dili ve federasyonu konusundaki politikalarını mektubunda sıkça dile getirmektedir. Kürtlere siyasi hakların verilmesi ile ilgili ifadelerden sonra dil konusunda da çelişkili ifadeler kullanmakta ve bu konuda, kabadayı çıkışlar yaparak "Türkler ne derlerse desinler kendi dilimizi kullanacağız" demektedir. Ancak, devamında yönetim biçimi konusunda Türklerin kabul edebileceği bir yönetimi kabul edebileceklerini söylemekte-

³⁶ Sekban, s. 18-22.

dir. İfadelerini güçlendirmek amacıyla Türklerin siyasi mücadelesini örnek vererek, Türkler, nasıl emperyalist devletler karşısında başarılı olduysa Kürtlerin de başarılı olacağını savunmaktadır. Hatta bunu dönemin güçlü devletlerinden ve liderlerinden örnekler vererek, gücün bir gün yenileceğinden söz etmektedir.

Dr. Sekban, Kürtlere siyasi hakların verilmesi ve dil konusunda Türklerin kabul edebileceği kanunlar çerçevesinde çözüm önerilerini sunmaktadır. Siyasi hakların ve dil konusundaki hakların verilmesi ile ilgili Misak-ı Milli'nin birinci maddesini örnek vermektedir. Sekban'ın mektubuna göre birinci maddede; *"...birtakım dini ve kültür bağlarıyla birbirine bağlı ve aynı amaç ile uygulanan unsurlardan oluşan ve işgal çizgisinin ötesinde ve berisinde sakin Osmanlı ve Müslüman çoğunluğuna sahip halk etnik haklar ve toplumsal şartlarına karşılıklı hürmetkâr olmak şartıyla hiç bir bahane ile fiilen ve hukuken ayırım kabul etmezler."*³⁷

Bu maddeye göre devletin, Müslüman olan Türk'ten başka unsurları da vatandaş kabul ettiğini aynı zamanda bu unsurların haklarını kabul etmeyi taahhüt ettiğini savunmaktadır. Hâlbuki Dr. Şükrü Mehmet, Misak-ı Milli'nin ilgili maddesinden vazife çıkarsa da, bu husus 1924 Anayasası'ndaki vatandaşlık tanımı³⁸ ile daha da açıklayıcı bir tanıma kavuşturulmuş, o yer halkının Türklükle muteber olduğu tespiti yapılmıştır. Buna göre, Türkiye'de yaşayan herhangi din ve ırk ayırt etmeden herkes, Türk'tür denilmektedir. Bununla da, her türlü haklardan eşit yararlanmaktadır.

Siyasi haklar ile birlikte yönetim biçimi konusunda da Dr. Şükrü Mehmet, 1921 Anayasası'nın yirmi ikinci ve yirmi üçüncü maddelerini adres göstermektedir.³⁹ Bu maddeden hareket ile Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerin birleştirilmesini teklif etmekte ve uygulamasını da yirmi üçüncü maddeye göre yapılmasını istemektedir. Buna ek olarak başına getirilecek olan

³⁷ Misak-ı Milli'nin birinci maddesinin orijinali şöyledir. "... Bu mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve gaye bakımından birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu ırkı ve sosyal hakları ile çevre şartlarının tam olarak riayetkâr Osmanlı-İslam ekseriyetle meskün bulunan bölgelerin tamamı hakikaten ve hükmen hiçbir zaman bölünmez bir bütündür."

³⁸ 1924 Anayasasında vatandaşlık tanımı şu şekildedir. "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir. Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür."; Bihterin Vural DİNÇ-KOL-Alper IŞIK, "1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı", MÜHF-HAD, C. 21, Sayı 1, s. 23-29..

³⁹ 1921 Anayasasının 22 ve 23. Maddesi;

Madde 22: "Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarıyla birleştirilerek umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir."

Madde 23: "Umumi müfettişlik mıntikalarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının teftişi, umumi müfettişlik mıntikasındaki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi Umumi müfettişlere mevduudur. Umumi müfettişler Devletin umumi vezaif ile mahallî idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler."

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>

idarecinin Kürt asıllı olmasını istemektedir. Atanması ve kontrol edilmesini ise Ankara tarafından yapılmasını talep etmektedir.⁴⁰

Önerdiği siyasi çözümün Türk milliyetperverlerinin de tatmin edeceğini savunan Dr. Şükrü Mehmet, Türk milliyetperverlerine göre, geçmişten gelen Türk-Kürt kardeşliğinin ayrılmazlığının geçerli olmadığını söylemektedir. Geçmişte birçok hükümetin bu konuyu çözmeye çalıştığını, ancak çözemediğini belirten Dr. Şükrü Mehmet, milli savunma zaafının eskiye göre kalmadığını ifade etmektedir.

Türkiye, Temmuz 1927'den itibaren öncelikle doğu illerinden başlamak üzere ülke genelinde Umum müfettişlikler kurarak, bu duruma çözüm yoluna gitmiştir. Umum Müfettişliklerin kurulma amacı; Türkiye, topyekûn kalkınmayı gerçekleştirmek, iç güvenliği sağlamak, denetim yapmak ve ülkede idari birliği sağlamayı amaçlamıştır.⁴¹

Mektubun sonunda, Dr. Şükrü Mehmet, Feyzi Bey'den yukarıdaki düşüncelerini diğer dost ve meslektaşlarına iletilmesini istemektedir. Devamında Mustafa Kemal'e övgü dolu sözler yazarak, bu fikirleri ancak kendisinin gerçekleştireceğini söylemektedir.

Dr. Şükrü Mehmet, mektubunun sonuna ilave şeklinde şöyle bir ifade yazmıştır. *“Aradan üç ay geçtiği halde bu mektuba henüz bir cevap zuhur etmemesine nazaran verilecek hükmü-başka söz söylemeden karain-i kiramın takdir ve vicdanlarına havale ediyorum. Beyrut 18 Kanun-ı evvel (Kasım) 1923”*

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, Dr. Şükrü Mehmet, mektubunu Eylül 1923 tarihinde göndermişti. Aradan üç ay geçmiş olmasına rağmen, Feyzi Bey'den her hangi bir cevap alamamıştır. Bundan dolayı sinirlenerek kitapçık şeklinde yayınladığı mektubunun sonunda böyle bir yazı yazmış olabilir. Hatırlanacağı üzere mektubun yazıldığı sıralarda Türkiye'de genel af tartışmaları yapıyordu. Dr. Şükrü Mehmet'te bu aftan yararlanmak istiyordu. Bundan dolayı Feyzi Bey, Mustafa Kemal ve dönemin yönetimine övgü dolu özler sarf etmiş olması muhtemeldir. Ancak umduğunu bulamayan veya genel aftan faydalanamayan Dr. Şükrü Mehmet, bu psikolojik atmosferde bu notu düşmüş olabilir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti son dönemi ve Milli Mücadele Dönemi sonunda Türkiye'deki Kürt nüfusunu fakirlik ve cehaletten kurtarmayı amaç edinen ve

⁴⁰ Sekban, s. 24-27.

⁴¹ Birinci Umum Müfettişlik, 1927 yılında merkezi Diyarbakır'da kurulmuştur. Daha sonra 1934'de İkinci Umum Müfettişlik Trakya'da, 1935'te Üçüncüsü Erzurum'da ve dördüncüsü de aynı yıl Tunceli'de kurulmuştur. Bu müfettişlikler, 1947 yılına kadar görev yapmıştır. Murat Burgaç, *Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği*, Ankara, 2013, s. 116-157.

kendisini hayırsever bir Kürt, ayrıca samimi ve vefakâr bir Türk taraftarı olarak tanıtmaya rağmen Dr. Şükrü Mehmet Sekban'ın Kürtçülük faaliyetleri, yazdığı ve gönderdiği mektuplardan gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna göre faaliyetleri, II. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi olarak üç dönem halinde ifade edilebilir. II. Meşrutiyet dönemindeki faaliyetleri yoğun olarak Kürtlerin, Ermenilere karşı kontrol edilen ve Ermenilere tercih edilen gizli İngiliz politikalarına⁴² rağmen Kürtçü dernekler ile birlikte faaliyet gösteren ve Kürtlerin bilinçlenmesi ve eğitimi konusundaki çabalarıdır.

Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri, ayrılıkçı Kürt ayaklanmaları ile bağımsız bir Kürdistan kurulması yönündedir. Hatta Sevr görüşmelerinde Kürtçü isteklerini Batılı devletlere ilettiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise, Lozan Antlaşması'na kadar aynı fikir doğrultusunda gayret gösterdiği, bu faaliyetlerini İngiliz İstihbarat elemanları ile koordineli yürüttüğü kendi ifadelerinden ve Andrew Ryan'ın mektuplarından anlaşılmaktadır. Ancak Lozan'da aradığını bulamaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti ile bir süre mutabakata varacak şekilde bir politika izlediği ve bunda başarılı olamaması üzerine Kürtlerin Türklerden ayrı bir millet olmadığını ırkı ve kültürel olarak izaha giriştiği görülmektedir.

Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey'e gönderdiği "Kürtler Türklerden Ne İstiyor?" isimli mektup hakkında değerlendirmeleri kendi yazdıkları çerçevesinde incelenmiştir.

İçerik doğrultusunda mektupta, Kürtlerin tarihte Türkler ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentilerinin iki millet içinde önem arz ettiğini savunulmaktadır. Mektupta düşünce ve isteklerini sıraladıktan sonra, isteklerini yapabilecek kişinin Fevzi Bey olduğunu ummuştur. Feyzi Bey'in seçilmesinin nedeni olarak, bütün Türklerin itimadını kazanmış, Kürt mebuslarının en kıdemlisi ve etkiliisi olarak kabinenin asli üyelerinden olması ve aralarındaki eski dostluktan dolayı Dr. Şükrü Mehmet Sekban'ı iyi tanuması olarak değerlendirilebilir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Kürtlere yeni haklar tanıyacağı ve Kürdistan kurma yolunda taviz vereceğini düşünmüştür. Ancak geçen zaman içerisinde isteklerine itibar edilmemesi Dr. Şükrü Mehmet Sekban'ı bu mektubunu yazmaya teşvik etmiştir. Mektubun yazılmasının temel nedeni, Kürtlerin istek ve arzularını bir milletvekili aracılığı ile gündeme getirme düşüncesidir. Amacı Mustafa Kemal Paşa döneminde bu

⁴² Halil Ersin Avcı, *Türkiye 1908, İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'ın 1908 Yılı Raporu*, Çanakkale, 2003, s. 125.

konu gündeme gelirse bir çözüme kavuşabileceğini birçok sayfada kaleme almıştır. Ancak Dr. Şükrü Mehmet Sekban, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ayrılığa ve özerkliğe yer olmadığını, Misak-ı Milli sınırları içerisinde herkesin ayrı bir kimlik ve statü ile tanımlanmadığını, vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olduğunu anlayamamış her şeyden öte Batılıların istek ve arzusu ile hareket edilemeyeceğini kavrayamamış görünmektedir.

Her ne kadar mektubunu yazmasındaki görünürdeki sebeplerini yukarıdaki nedenlere bağlasa da, kendisinin bu dönemde Beyrut'ta yaşıyor olması ve sürekli Türkiye tarafından takip edilmesinden dolayı psikolojik olarak zor durumdadır. Bu durumu, kendi mektubunda ve Andrew Ryan'ın mektuplarından açıkça anlaşılmaktadır. Yine incelediğimiz üç mektuptan hareketle yukarıdaki nedenlerin yanında Şükrü Mehmet Sekban'ın, Türkiye'ye geri dönebilmek için her af ilanı dönemlerinde, fikirlerinde tezat dönüşümler meydana gelmiştir. Bir bakıma affedilmesi veya Türkiye'ye dönebilmesi için ılıman mektuplar yazmış veya mesajlar vermiştir.

Mektubunda dile getirdiği gelecekteki muhtemel Kürtçülük politikaları hakkındaki fikirlerine bakıldığında, her ne kadar kendi düşüncesiymiş gibi ortaya koysa da, dönemin ve geleceğin muhtemel İngiliz politikalarının bir özeti şeklindedir. Yakın geçmişte Türkiye'ye dikte ettirilmeye çalışılan Kürtlere anadilini kullanılmasına izin verilmesi ve diğer siyasi ve kültürel hakların verilmesi gibi. İngilizler tarafından iyi yetiştirilmiş olan Sekban, başlangıçta Kürt milliyetçisi iken, sonraki yıllarda İngiliz politikaları çerçevesinde sürekli fikir ikilemi içerisine girerek kendini kurtarma telaşına düşmüştür.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar:

- PRO, FO, 800/240, (İngiliz istihbarat görevlisi Andrew Ryan'nin, İstanbul'da görevli W.S. Edmonds'a gönderdiği mektup)
- PRO, FO, 800/240. (İngiliz istihbarat görevlisi Andrew Ryan'nin, Bağdat'ta görevli Miss Gertrude gönderdiği mektup)
- SEKBAN, Şükrü Mehmet, "Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?", Beyrut, 1924.

Kitaplar

- AVCI, Halil Ersin, Türkiye 1908, İngiliz Büyükelçisi Sır Gerard Lowther'ın 1908 yılı Raporu, Çanakkale, 2003.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, Heyet-i Temsiliye Kararları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.
- BEDİRİAN, Süreyya, Kürt Davası ve H oy bun, çev. Dilara Zirek, Med Yayınları, İstanbul, 1994.
- BİNGÖL, Sedat, 150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi), Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.
- BURGAÇ, Murat, Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği, Ankara, 2013.
- ÇAY, A. Haluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- GÖLDAŞ, İsmail, Kürdistan Teali Cemiyeti, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.
- GÜRÜR, Zeki, İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı, (Hinkere Zimane Kurdî), Bist Yay., 2008.
- JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.
- KUTAY, Cemal, 150'likler Faciası, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955.
- PARLA, Reha, Lozan-Montrö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler, Özdilek Matbaa, Lefkoşe, 1987.
- SONYEL, Salahi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- ŞİMŞİR, Bilal N., Atatürk ve Cumhuriyet, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.
- ŞİMŞİR, Bilal N., Kürtçülük, c. II, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya, C.I., Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1977.
- TUNAYA, Tank Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984,
- ULUBELEN, Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.
- YILDIRIM, Sema, ZEYNEL, Behçet Kemal, TBMM Albümü 1920-2010, Gökçe Ofset Matbaacılık Limited Şirketi, Cilt 1 1920-1950, Ankara, 2010.

Makaleler:

- ALAKOM, Rohat, “Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı 59, Kasım 1998.
- AYTEPE, Oğuz, “Yeni Belgeler Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti”, Tarih ve Toplum Dergisi, S. 174, Haziran, 1998.
- DİNÇKOL, Vural-Alper IŞIK, “1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı”, MÜHF-HAD, C. 21, Sayı 1.
- BOSTANCI, Mustafa, “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, Nevşehir -Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 4,2015, s. 184-203.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi”, Amme İdare Dergisi, C. 31, Sayı 3, Eylül 1998, s. 17-35.
- EROGLU, Nazrni, “Hareket Ordusu”, Meşrutiyet'in 100. yılında Türkiye Demokrasisi, Köprü Dergisi, 103. Sayı, Yaz 2008, s. 72-103.
- EYİCE, Semavi, “BELL, Gertrude Lowthian”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul.
- GÜRÜR, Zeki, “İlînkere Zimane Kurdî”, İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı, BGST Y'aymları, 2008, s. 285-289.
- KESKİN, Nuray E., “1920 Ruhu Nedir?”, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, Sayı 23, 2015, s. 123-157.
- PINAR, Hayrettin, “Tanzimat Döneminde İktidar Oyunları: Bâbîâlî ve Hıdiv İsmail”, BUİg Dergisi, Sayı 63, Güz 2012,s. 159-188.
- YALÇINER, Ruhtan, “Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 69, No. 1, 2014, s. 189-215.

Elektronik Kaynaklar:

- <https://www.tbmm.gov>
- <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>

EKLER

484

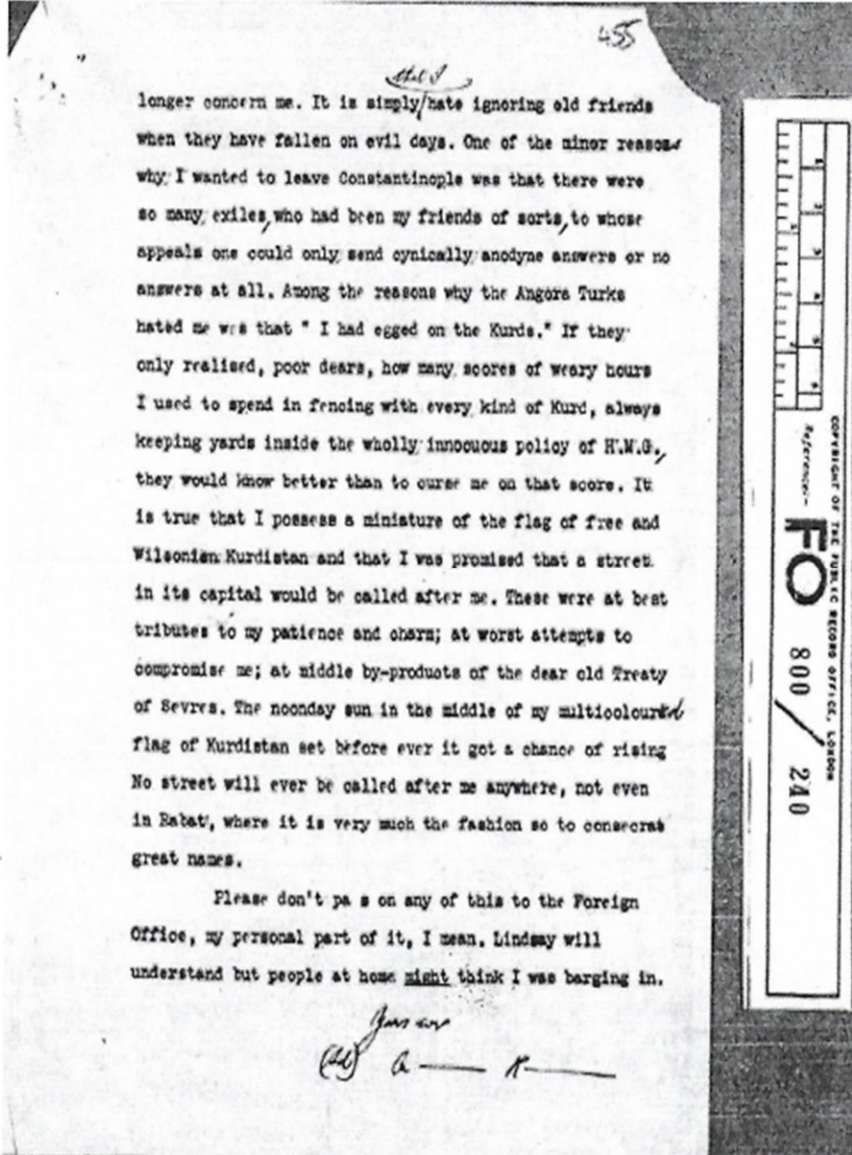
British Consulate-General,
Rabat,
Morocco,
December 1 1924.

My dear Edmonds,

Among the personal papers which I brought away from Constantinople were two letters from a Kurd named Shukri Mehmed and a pamphlet which he sent me before writing the second of them. This Shukri Mehmed used to be a leading light in Kurdish circles in Constantinople during the early years of the Great Armistice. He is a doctor, fat and rather flabby, a specialist in a nasty kind of disease. Notwithstanding this unappetising description I think he was a genuine Kurdish patriot of the young intellectual, Wilson-principle-stricken type. I rather liked him personally. I put his letters on one side, however, for fairly obvious reasons. I have now sent S.W. a personal letter which I hope will be the end of my relations with him. I enclose his letters to me, his pamphlet with Tohámitch's resume, ^{in short note about its contents to} ~~and a copy of my letter to him, with cover~~ ^{to him.} I think the pamphlet and the author's private apologia for it sufficiently interesting to find a place in the Embassy archives.

If you think this letter worth showing to Lindsay, I hope he won't think that I am barging into things that no

Ek 1: İngiliz istihbarat görevlisi Andrew Ryan'nin, İstanbul'da görevli W.S. Edmonds'a gönderdiği mektup

Ek 2: İngiliz istihbarat görevlisi Andrew Ryan'nin, Bağdat'ta görevli Miss Gertrude gönderdiği mektup

456
British Consulate-General,

Rabat,

Morocco,

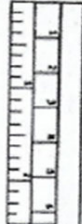
December 2 1924.

Dear Miss Bell,

I am addressing this letter impersonally on the outside because I am uncertain whether you are still at Bagdad. If you are not I feel sure that whoever is in your place will be good enough to deal with it.

My connection with Constantinople came to an end in August. I write about two little matters connected with the winding up of my affairs there.

A certain Mr. Shukri Mehmed who was an active member of the Kurdish nationalist group in Constantinople before the Turkish nationalist successes knocked it on the head wrote me from Beirut in December last asking me to recommend him to the British authorities ^{at Bagdad.} there. In May he sent me from Bagdad copies of an open letter to Feisi Bey which he had apparently had printed in Beirut. On June 12 he wrote me from El-Waydan, Bagdad a personal letter which was a sort of apology for the appearance of sucking up to Angora which his open letter presented. I took no notice of these communications at the time for fairly obvious reasons. At the same time I knew the man pretty well in Constantinople and liked him rather though his appearance was against him; and now that I am out of it all, I

COPIES OF THE PUBLIC RECORDS OFFICE, LONDON
Reference-
FO 800 / 240

457

should not like him to think that I had ignored his letters simply because he and his cause were down and out. I have therefore written him the enclosed letter which I don't think can do any harm to any-one. If you agree and if you have means of getting it to him, would you very kindly do so?

I enclose a copy of his open letter as it is rather interesting.

Secondly I enclose a letter from one Seifullah Bey to which also I never sent any answer as he seemed in a fair way to getting mixed up in Kurdish intrigues in Bagdad. He is the son of that Izet Bey who was Vali of Smyrna at the time of the Greek occupation. Izet was a friend of mine and he played the game at Smyrna, where he died, rather tragically in a way, soon after the occupation. He left property at Bagdad and our people there were very good about helping the family to get hold of the revenues from it. Seifullah is not a bad little fellow, not, so far as I know, hitherto mixed up in politics. Though I did not venture to answer his letter for the above reason, I should consider him deserving of assistance in any non-political matter. Please do not bother to return his letter.

Forgive my troubling you like this. I hope all goes well with you.

Yours sincerely
H. A. — K —

COPYRIGHT OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

FO 800 / 240

Ek 3: Dr. Şükrü Mehmet Sekban, *Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?*, adlı mektubu, Beyrut, 1924.

FO 800 / 240
COPYRIGHT OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

(۳۱)

بوجهتدن حضور تاريخده معروض قالا جفكز سؤال ووبالك
عظمت ودهشتی پیش تفكره آلاق ايشه لائق اولديغی اهمیتی
عطف ایتمه کزی پك چوق رجا ایده رم .

احترامات مخصوصه می قبول بویوریکز افندم .

امراض جلدیه وافرنجیه .متخصصی

دوقتور

سکری محمد

علاوه :

آرادن اوج آی کجدیکی حالده بومکتوبه هنوز بر جواب
ظهور ایتمه سه سنه نظراً ویریله جك حکمی - باشقه سوز سويله مده دن -
قارئین کرامك تقدیر و وجدانلرینه حواله ایدیورم .

بیروت ۱۸ کانون اول ۱۹۲۳

دیار بکر (ارغنی معدنی) اها لیسندن

دوقتور

سکری محمد

